

ASMENŲ LYGYBĖS PRINCIPAS: LYGIATEISIŠKUMAS IR LYGIOS GALIMYBĖS

Dr. Saulė Vidrinskaitė

Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Konstitucinės teisės katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 2714663
Elektroninis paštas savidr@ltu.lt

*Pateikta 2004 m. balandžio 8 d.
Parengta spausdinti 2004 m. spalio 7 d.*

Pagrindinės sąvokos: lygios galimybės, lygių galimybių pažeidimas, tiesioginė diskriminacija, netiesioginė diskriminacija.

Santrauka

Straipsnyje nagrinėjamas vienas iš esminių žmogaus teisių principų – lygybė. Tarptautinėje ir nacionalinėje teisėje įtvirtintas principas, užtikrinantis, kad asmenų teisės nebūtų pažeidžiamos dėl rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos, politinių ar kitokių įsitikinimų, nacionalinės ar socialinės kilmės, turtinės, asmens gimimo ar kokios nors kitokios padėties. Lygiateisiškumo turinys nuolat kinta. Lygiateisiškumą pažeidžianti veikla – diskriminacija yra draudžiama, todėl ir siekiama sudaryti lygiateisiškumo užtikrinimo ir įgyvendinimo sąlygas. Teisinis reguliavimas nė vienam asmeniui nesuteikia pranašumo. Lygiateisiškumas reiškia ne tai, kad asmenys yra vienodi, o tai, kad įstatymas neatsižvelgia į jų skirtingumą.

Lietuvoje teisinės lygiateisiškumo garantijos kito tobulinant institucinį žmogaus teisių apsaugos mechanizmą. Tai sietina su Europos Sąjungos integracijos procesais ir valstybės pripažintu poreikiu užtikrinti asmenų lygias galimybes socialiniame gyvenime.

Lygybės ir lygių galimybių samprata

Žmogaus teisės yra tarpusavyje susiję ir apima atskirus tris aspektus: neliečiamybę, laisvę ir lygybę [1, p. 22]. Žmogaus teisių universalumas ir vientisumas įteisintas Vienos deklaracijoje. Žmogaus teisių universalumas reiškia teisių ir asmenų lygybę [2, p. 14]. Universalumas remiasi analogija: vienodų žmogaus teisių standartų taikymas lemia panašius rezultatus panašiose situacijose, skirtingas pasekmes lemia skirtingose situacijose [3, p. 317].

Lygiateisiškumas, kaip vienas pagrindinių žmogaus teisių principų, yra reglamentuojamas tarptautiniuose dokumentuose ir Lietuvos Respublikos teisės aktuose. Lygiateisiškumą pažeidžianti veikla – diskriminacija yra draudžiama, todėl ir siekiama sudaryti sąlygas lygiateisiškumui užtikrinti ir įgyvendinti. Lygios galimybės – tai tarptautiniuose žmogaus ir piliečių teisių dokumentuose ir Lietuvos Respublikos įstatymuose įteisintų žmogaus teisių įgy-

vendinimas. Diskriminacijos draudimas visada yra šalia lygybės įteisinimo. Teisės normos draudžia bet kokią teisių ribojimą.

Diskriminacija suprantama kaip teisių atėmimas arba ribojimas [3, p. 126]. Diskriminacija – tai lygiateisiškumo pažeidimas, susijęs su žeminimu, niekinimu, teisių ribojimu ar privilegijų teikimu. Skiriamos dvi diskriminacijos formos:

- tiesioginė diskriminacija – pasyvus arba aktyvus elgesys, kuriuo išreiškiamas žeminimas, niekinimas, teisių ribojimas ar privilegijų teikimas;
- netiesioginė diskriminacija – veikimas arba neveikimas, teisės norma arba vertinimo kriterijus, kurie formaliai yra vienodi ir moterims, ir vyrams, bet juos įgyvendinant ar pritaikant, atsiranda faktinis naudojimosi teisėmis ribojimas arba privilegijų, pirmenybės ar pranašumo teikimas.

Lygybės ir nediskriminavimo suformulavimas teisiniais terminais gali būti pagrindas, kuriuo remiantis garantuojamas žmogaus teisių universalumo principas [2, p. 5]. Kad būtų naudojama šiuo principu (vykdoma jo funkcija), turi būti uždrausta diskriminacija. Bendrasis diskriminacijos draudimas yra sąlygiškai geresnė universalumo garantija negu diskriminacijos draudimas, besiremiantis kuriuo nors vienu pagrindu.

Lygiateisiškumo turinys kinta ir vystosi. Šis turinys atskleidžia skirtingas diskriminacijos rūšis, pavyzdžiui: asmenų grupės diskriminacija, tautų, moterų diskriminacija, diskriminacija dėl nacionalinės kilmės, rasės, religijos, tėvų santuokos statuso, dėl darbo, išsilavinimo ar mokslo, diskriminacija, besiremianti žmogaus teisių pažeidėjų statusu, socialinėmis ekonominėmis teisėmis.

Lygybė – tai lygus asmenų traktavimas, kultūrų ir visuomenių lygybė, skirtingų religijų atstovų, rasės atstovų lygybė, vienodas užmokestis už vienodą darbą, lygios galimybės darbe, sutuoktinių lygybė, moterų ir vyrų lygybė, mokslo galimybių lygybė, lygybė pagal įstatymą, vienodos galimybės naudotis viešąja nuosavybe ir žmonijos kultūriniu paveldu, tautų lygybė, valstybių lygybė tarptautiniuose santykiuose, lygios galimybės vystytis, dalyvauti, vienodas žmogaus teisių pažeidėjų ir aukų traktavimas, lygus resursų paskirstymas, ne santuokoje gimusių vaikų lygus traktavimas, lygybė kariuomenėje, kompromisų lygybė, čiabuvių teisės.

Pasaulyje labiausiai paplitę lygybės pažeidimai yra rasizmas ir ksenofobija. Rasizmas – teorija, kad vienos rasės yra pranašesnės už kitas. Rasė – istoriškai susidariusi biologinė teritorinė žmonių grupė, turinti bendrų išorinių paveldimų požymių: odos ir plaukų spalvą, galvos formą ir kt. [4, p. 644]. Ksenofobija – perdėtas nepalankumas arba priešiškus sveltimšaliams ir tam, kas ne sava [4, p. 414]. Teisės literatūroje galime rasti platesnį diskriminavimo apraiškų interpretavimą. Pavyzdžiui, vienos kultūros dominavimas prieš kitą vadinamas ne tik *genocidu*, bet galima aptikti ir *etnocido* terminą [5, p. 85–92].

Teisės aktai kartu nustato ir išimtis, specifinį teisinį reguliavimą, susijusį su kai kuriomis asmenų grupėmis. Remiantis įstatymais, taikomi tam tikri apribojimai dėl amžiaus, reikalaujama mokėti valstybinę kalbą, draudžiama dalyvauti politinėje veikloje, dėl pilietybės taikomos skirtingos teisės, naudojamos specialios priemonės sveikatos apsaugos, darbo saugos, užimtumo, darbo rinkos srityse, kad neįgaliesiems būtų sukurtos ir taikomos integraciją į darbo aplinką garantuojančios ir skatinančios sąlygos bei galimybės. Taip pat specialios laikinosios priemonės taikomos tam, kad būtų užtikrinta lygybė ir užkirstas kelias lygių galimybių pažeidimui dėl amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, rasės ar etninės priklausomybės, religijos ar įsitikinimų. Išskiriama ir situacija, kai dėl konkrečios profesinės veiklos arba dėl jos vykdymo sąlygų reikalingos tam tikros žmogaus savybės, todėl keliami profesiniai reikalavimai. Tokioje situacijoje veiklos tikslas yra teisėtas, o reikalavimai tinkami.

Lygiateisiškumo nuostatų taikymas

Socialiniai žmonių vaidmenys gali būti įteisinti įstatymų arba gali būti stengiamasi šiuos vaidmenis pripažinti kaip neutralius. Pabrėžtina, kad lygybės nuostatos nėra taikomos

šeimos ir privačiame gyvenime. Jos taikomos griežtai įstatymo apibrėžtose srityse:

- valdžios ir valdymo institucijų veikloje;
- švietimo ir mokslo įstaigose;
- teisiniuose darbo santykiuose;
- paslaugų ir reklamos srityje.

Valdžios ir valdymo institucijoms įstatymas nustato pareigą įgyvendinti lygias teises. Remdamosi savo kompetencija, šios institucijos privalo užtikrinti, kad visuose jų rengiamuose ir priimamuose teisės aktuose būtų įteisintos lygios asmenų teisės; jos taip pat privalo rengti ir įgyvendinti programas bei priemones, kurios keistų visuomenės nuostata, kad viena žmonių grupė yra pranašesnė už kitą; įstatymų nustatyta tvarka privalo remti visuomeninių organizacijų, viešųjų įstaigų, asociacijų ir labdaros fondų programas, kurios padeda įgyvendinti lygias galimybes.

Švietimo ir mokslo įstaigos privalo užtikrinti vienodas sąlygas, priimdamos asmenis į profesinio mokymo įstaigas, aukštesniąsias, aukštąsias mokyklas ir kvalifikacijos kėlimo kursus, skirdamos stipendijas ir teikdamos kreditus studijoms, parinkdamos mokymo programas, vertindamos žinias. Šios įstaigos, remdamosi savo kompetencija, privalo užtikrinti, kad mokymo programose ir vadovėliuose nebūtų propaguojamas diskriminavimas.

Įgyvendindamas lygias teises, darbdavys privalo, priimdamas į darbą, taikyti vienodus atrankos kriterijus, išskyrus priėmimą į tam tikrą darbą, kurį atlikti gali tik konkrečios lyties asmuo; darbdavys privalo sudaryti vienodas darbo sąlygas, suteikti galimybę kelti kvalifikaciją, taikyti vienodas lengvatas, naudoti vienodus darbo kokybės vertinimo kriterijus, už tokį pat ir vienodos vertės darbą mokėti vienodą užmokestį, imtis priemonių, kad darbuotojas nepatirtų seksualinio ir kitokio priekabiavimo, imtis priemonių, kad nebūtų persekiojamas darbuotojas, pateikęs skundą dėl diskriminacijos. Be to, darbdavys taip pat turi sudaryti sąlygas neįgaliesiems gauti darbą, dirbti, siekti karjeros arba mokytis (jeigu dėl šių sąlygų nebus neproporcingai sunkinamos darbdavio pareigos).

Įgyvendindamas lygias galimybes, prekių pardavėjas, gamintojas ar paslaugų teikėjas, nepaisydamas asmens amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, rasės ar etninės priklausomybės, religijos ar įsitikinimų, privalo visiems vartotojams sudaryti vienodas sąlygas gauti tokius pačius gaminius, prekes ir paslaugas, kartu ir aprūpinimą būstu, bei taikyti vienodas mokėjimo sąlygas ir garantijas už tokius pačius ir vienodos vertės gaminius, prekes bei paslaugas. Suteikdamas vartotojams informaciją apie gaminius, prekes ir paslaugas arba jas reklamuodamas, prekių pardavėjas, gamintojas ar paslaugų teikėjas turi užtikrinti, kad šioje informacijoje nebūtų išreiškiamas žeminimas, niekinimas arba teisių ribojimas ar privilegijų teikimas, susijęs su diskriminavimu dėl lyties, amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, rasės ar etninės priklausomybės, religijos ar įsitikinimų, bei formuojamos visuomenės nuostatos, kad dėl šių požymių asmuo yra pranašesnis ar menkesnis už kitą asmenį.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1993 m. lapkričio 8 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos 1993 m. kovo 16 d. įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo dalinio pakeitimo ir papildymo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ teigia, kad Konstitucijos 29 straipsnyje kalbama tik apie žmogaus ir piliečio teises, laisves bei pareigas, todėl nėra teisinio pagrindo plačiau aiškinti sąvoką *asmuo*. Minimas 29 straipsnis yra Konstitucijos 2 skirsnyje, kuris pavadintas „Žmogus ir valstybė“, todėl sąvoka *asmuo* šiuo atveju tegali būti *žmogaus* sinonimas. Kolektyviniams teisės subjektams (organizacijoms, institucijoms) būdinga teisinės padėties įvairovė, todėl, tik remiantis teisės subjektų tipologija, gali būti išskiriamos vienodą specialųjį teisnumą turinčios subjektų grupės, tik jos gali būti tarpusavyje lyginamos.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1994 m. spalio 19 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos 1994 m. sausio 11 d. įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ pakeitimo ir papildymo“ 1 punkto 1 papunkčio, 2 punkto 4 papunkčio ir 7 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ konstatavo, kad atstatant nuosavybės teises, ginamos ne tik buvusių

savininkų, bet ir fizinių asmenų, įsigijusių gyvenamuosius namus (arba jų dalis) pagal teisėtus sandorius, teisės ir tai atitinka Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalies nuostatą, jog „įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs.“

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1996 m. balandžio 18 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos komercinių bankų įstatymo 37 straipsnio pirmosios dalies 7 punkto, 39 straipsnio, 40 straipsnio pirmosios bei antrosios dalių, 45 straipsnio ir 46 straipsnio antrosios bei trečiosios dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ konstatavo, kad visų asmenų lygybės pagal įstatymą principas – demokratinės visuomenės pagrindas. Konstitucijos nuostata „įstatymui visi asmenys lygūs“ reikalauja, kad šalies teisėje būtų įteisintos lygios kiekvieno asmens pagrindinės teisės ir pareigos be jokių išimčių. Šioje nuostatoje skelbiama formali visų asmenų lygybė. Konstitucinis Teismas 1996 m. vasario 28 d. nutarime konstatavo: „(...) konstitucinis asmenų lygybės principas savaime nepaneigia to, kad įstatymu gali būti nustatytas nevienodas teisinis reguliavimas tam tikrų asmenų kategorijų, esančių skirtingose padėtyse, atžvilgiu. Tai taikytina ne tik fiziniams, bet ir juridiniams asmenims.“

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1996 m. lapkričio 20 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos butų privatizavimo įstatymo 5 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ pabrėžė, kad žmogaus prigimtine teisė būti lygiam su kitais saugo žmogaus laisvės sritį, nes iš esmės žmogus yra laisvas tiek, kiek yra lygus su kitais.

Universalaus teisės principo civiliniame procese išraiška – šalių procesinis lygiateisiškumas. Šalių procesinės teisės yra lygios. Vienos šalies teisės atitinka kitos šalies teises, pavyzdžiui, ieškovas turi teisę pareikšti ieškinį, atsakovas turi teisę gintis nuo pareikšto ieškinių pateikdamas atsaką į ieškovo reikalavimą arba pareikšdamas priešieškinį ir t. t. Šis principas yra labai svarbus, nes tik lygiateisės ginčo šalys gali lygiavertiškai rungtis. Svarbu, kad šalių procesinio lygiateisiškumo principo būtų laikomasi visose proceso stadijose, nes nuo jo įgyvendinimo priklauso ir kitų proceso principų įgyvendinimas.

Situacija Lietuvoje

2003 m. Lietuvoje gyveno 53,3 proc. moterų ir 46,7 proc. vyrų [6, p. 61]. 2001 metų surašymo duomenimis, bendras valstybės tarnautojų skaičius Lietuvoje buvo 20 025 tarnautojai. Iš šio skaičiaus politinio (asmeninio) pasitikėjimo tarnautojų iš viso buvo – 284 moterys ir 526 vyrai, karjeros valstybės tarnautojų – 11 995 moterys ir 7 220 vyrų. Galima padaryti tokią išvadą: nors dauguma valstybės tarnybos darbuotojų yra moterys, tačiau aukščiausius postus valstybės tarnyboje užima vyrai.

Švietimas yra viena iš sričių, kur dirba daugiausia moterys. Moterims sudarytos galimybės mokytis ir įgyti išsilavinimą. Remiantis Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės surinktais duomenimis, galima teigti, kad daug daugiau moterų nei vyrų siekia įsigyti aukštesnį išsilavinimą. Apžvelgiant studijuojančių vaikinų ir merginų santykį Lietuvos aukštesniosiose ir aukštosiose mokyklose, pastebėtina, kad nuo 1990 metų iki šiandien merginų skaičius nuolat didėjo: 1990 m. aukštesniosiose mokyklose mokėsi 50,8 proc. merginų, o 2000 m. – 64 proc. merginų. Aukštosiose mokyklose 1990 m. buvo 51,9 proc. merginų, 2000 m. – 58,3 proc. merginų [7, p. 65]. Vis dėlto moterims sunkiau sekasi siekti mokslo ir akademinio darbo aukštumų. Šio reiškimo priežastys galėtų būti nėštumas, motinystės atostogos, namų šeimininkės ir vaikų auklėtojos pareigos namuose. Analizuojant mokslininkų, dalyvaujančių mokslo tiriamojame veikloje, santykį pagal jų lytį, jų mokslo laipsnius ir pedagoginius mokslo vardus, pastebėta, kad 2000 m. buvo 1 822 mokslininkės moterys (34 proc.) ir 3 511 mokslininkų vyrų (66 proc.); habilituotų daktarų – 110 moterų (14 proc.) ir 685 vyrai (86 proc.), iš jų pedagoginį profesoriaus laipsnį turėjo 62 moterys (10 proc.) ir 547 vyrai (90 proc.), docento laipsnį – 20 moterų (23 proc.) ir 67 vyrai (77 proc.) [7, p. 79].

Lietuvoje skiriasi vyrų ir moterų darbo užmokestis, tai patvirtina blogesnę moterų padėtį darbo rinkoje. 2000 m. pirmąjį ketvirtį moterys gavo 81,3 proc. vyrų darbo užmokesčio

[8, p. 106]; 2002 m. moterys gavo 88 proc. vyrų darbo užmokesčio. Kaip ir daugelyje išsivysčiusių šalių, moterų vidutinis darbo užmokestis Lietuvoje yra mažesnis nei vyrų dėl keletu priežasčių, svarbus ir faktas, kad moterys tik išimtiniais atvejais užima vadovo pareigas. Pagal statistinius duomenis, dažniausia aukščiausią tarnybą pasiekusi moteris yra viršininko pavaduotoja. Šis tyrimas įrodo, kad teisės sistema, reglamentuojanti moterų ir vyrų lygias galimybes, dar neužtikrina geresnės moterų padėties darbo rinkoje, o tokių nuostatų realaus įgyvendinimo bei ilgalaikio moterims palankaus pokyčio dar reikės palaukti.

Pagal amžiaus grupes ir darbingumą Lietuvos gyventojai pasiskirstę taip [6, p. 62]: 19,9 proc. gyventojų yra iki darbingo amžiaus, 60 proc. – darbingų asmenų ir 20,2 proc. – pensinio amžiaus asmenų.

Paskutinio gyventojų surašymo duomenimis, Lietuvoje gyveno 115 tautybių žmonių, tačiau tik 29 tautybių buvo 100 ir daugiau žmonių. Lietuvos Respublikos piliečiai sudaro 99 proc. gyventojų, Rusijos – 0,4 proc., kitų valstybių – 0,2 proc. gyventojų, neturi pilietybės 0,3 proc., nenurodė 0,1 proc. gyventojų.

Tautinė sudėtis išsiskiria pakankamu homogeniškumu. Lietuviai sudaro 83,45 proc., lenkai – 6,74 proc., rusai – 6,31 proc., baltarusiai – 1,23 proc., ukrainiečiai – 0,65 proc., žydai – 0,12 proc., vokiečiai ir totoriai – po 0,09 proc., latviai – 0,08 proc., čigonai (romai) – 0,07 proc., armėnai – 0,04 proc., kitų tautybių – 0,18 proc. gyventojų, per surašymą tautybės nenurodė 0,94 proc. gyventojų. Analizuojant tautinį vienybę, valstybėje išsiskyrė septynios apskritys. Alytaus, Kauno, Panevėžio, Šiaulių, Telšių, Marijampolės ir Tauragės apskrityse lietuviai sudaro daugiau kaip 93 proc. gyventojų. Iš jų išsiskiria Marijampolės ir Tauragės apskritys, kur lietuviai sudaro daugiau kaip 98 proc. gyventojų. Mažesnę lietuvių dalis yra Klaipėdos apskrityje – 84,2 proc., Utenos apskrityje – 77,1 proc., pati mažiausia yra Vilniaus apskrityje – 54,9 proc. gyventojų.

Tautinė įvairovė išsiskiria kai kurios savivaldybės. Vilniaus rajono savivaldybėje gyvena 77,6 proc. nelietuvių tautybės asmenų, Šalčininkų rajono – 89,5 proc., Švenčionių rajono – 49 proc., Trakų rajono – 47 proc., Elektrėnų – 17,9 proc., Širvintų – 13,36 proc. nelietuvių tautybės gyventojų. Margiausia tautinė Vilniaus miesto gyventojų sudėtis: lietuviai čia sudaro 57,8 proc., lenkai – 18,7 proc., rusai – 14 proc. gyventojų. Antras tautiniu margumu išsiskiriantis miestas – Klaipėda. Lietuviai čia sudaro 71,3 proc., rusai – 21,3 proc., ukrainiečių ir baltarusių yra maždaug po 2 proc. Daugiausia nelietuvių tautybės asmenų gyvena Visagino mieste – 25 135 gyventojai, arba 85 proc. visų Visagino miesto gyventojų; iš jų – 52,4 proc. rusų. Lietuviškiausias – Panevėžio miestas (95,7 proc. gyventojų – lietuviai), lietuviškumu taip pat išsiskiria Kaunas ir Šiauliai. Šiuose miestuose lietuvių lyginamoji dalis beveik vienoda – atitinkamai 92,9 proc. ir 92,8 proc. gyventojų.

2003 m. gruodžio 10 d. buvo pristatytas sociologinis tyrimas *Lietuvos tolerancijos profiliai* [9]. Tai pirmasis bandymas ištirti Lietuvos gyventojų nuostatas dėl kitų rasių ir religinių grupių atstovų ir įvertinti Lietuvos gyventojų diskriminacijos patirtį. Apklausa parodė, kad visuomenėje labiau paplitęs socialiai apibrėžtų grupių, o ne tautinių grupių diskriminavimas.

Gretinant informaciją su ankstesniais tyrimais, galima pastebėti tam tikrų pasikeitimų. Europos vertybinių tyrimų grupės 2000 m. atlikto tyrimo duomenimis [10], Lietuvos visuomenė yra viena ksenofobiškiausių Europoje. Pavyzdžiui, žydų kaimynystės nepageidautų 23 proc. Lietuvos gyventojų (Rusijoje – 11,4 proc., Estijoje – 11,2 proc., Latvijoje – 5,2 proc., Vokietijoje – 5,2 proc., Švedijoje – 2,1 proc.). 22,7 proc. Lietuvos gyventojų nenorėtų, kad jų kaimynystėje gyventų imigrantai. 94,2 proc. lietuvių yra įsitikinę, kad jie, o ne emigrantai turi pirmumo teisę gauti darbą. 52,2 proc. gyventojų mano, kad nereikia priimti pabėgėlių. Per 2003 metų tyrimą nustatyta, kad 57,1 proc. apklaustų asmenų nesutinka, kad Lietuva turi suteikti prieglobstį ekonominiams pabėgėliams. 58 proc. lietuvių nepasitiki užsienio bendrovėmis. Per 2003 metų tyrimą nustatyta, kad kaimynystėje labiausiai nepageidaujami narkomanai, alkoholikai, sergantys AIDS ir anksčiau teisti asmenys.

Atkreiptinas dėmesys į romų padėtį Lietuvoje. Europos Tarybos Komisijos prieš rasizmą ir netoleranciją ataskaitoje apie Lietuvą teigiama: „Kaip ir daugelyje kitų Europos val-

stybių, romų bendruomenė susiduria su prietarais, nepalankumu ir diskriminacija daugelyje gyvenimo sričių, apimančių švietimą ir užimtumą, aprūpinimą būstu, sveikatos priežiūrą, naudojimąsi paslaugomis, pilietybės gavimą ir santykius su policija.“

Šiandien yra įregistruota 14 romų organizacijų, tačiau bendruomenė yra gana susiskaldžiusi, o lyderių autoritetas ne visuomet yra pripažįstamas. Tai kartais sunkina romų bendruomenei naudingų sprendimų paiešką.

Svarbiausia romų problema – žemas išsilavinimo lygis. Didelis skaičius romų vaikų nereguliariai lanko mokyklas. Be to, dėl papročio anksti kurti šeimas daugelio romų mokslas nutrūksta dar nebaigus pagrindinės mokyklos. Kartais trūksta motyvacijos arba įsitikinimo, kad švietimas būtinas. Tik kai kurie romai išsilavinimą laiko svarbiu dalyku ir sieja jį su vaikų būsima padėtimi visuomenėje.

Egzistuoja ir kitos svarbios romų problemos: skurdas, bedarbystė, blogos gyvenimo sąlygos bei sveikatos būklė, žemas higienos lygis ir kai kurios kitos socialinės problemos. Dėl šių priežasčių daugiavaikių romų šeimų padėtis gana sunki. Kartais trūksta aktyvumo pakeisti savo padėtį. Tai sąlygota istorinių ir socialinių aplinkybių.

Dauguma Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2000–2004 metų programos priemonių gali būti vertinamos kaip antidiskriminacinės, nors jos taip ir neįvardijamos. Vienas svarbiausių programos tikslų – romų vaikų ir suaugusiųjų švietimas. 2001 m. Kirtimuose pastatytas Romų visuomenės centras. Tautinių mažumų ir išėivijos departamentas vienu savo veiklos prioritetu laiko tolerancijos ugdymą. Departamentas organizuoja seminarus ir diskusijas, per kuriuos aptariami pasireiškiantys tautinės diskriminacijos atvejai.

Religiniai įsitikinimai taip pat turi nemažą įtaką asmens gyvenime. Per apklausą tikinčiaisiais save laikė 83,6 proc. Lietuvos gyventojų, atsakė, kad netiki, 8,3 proc., negalėjo atsakyti, 8,1 proc. šalies gyventojų. Tikinčiųjų dalis gerokai didesnė kaime. Dauguma, t. y. 79 proc. (arba 2,8 mln.), Lietuvos gyventojų laiko save Romos katalikais. Surašymo duomenimis, 12 tikybių išpažino daugiau kaip po 1 000 tikinčiųjų, 9 – daugiau kaip po 100 tikinčiųjų. Per surašymą buvo užregistruotos 28 skirtingos tikybos.

Paskutinio gyventojų surašymo duomenimis, net 93 proc. lenkų, 85 proc. lietuvių, 47 proc. baltarusių ir 13 proc. ukrainiečių save priskyrė Romos katalikų bendruomenei; 52 proc. ukrainiečių, 46 proc. rusų ir 32 proc. baltarusių – stačiatikių (ortodoksų) bendruomenei; 11 proc. rusų – sentikių bendruomenei. Kitoms religinėms bendruomenėms save priskyrė įvairių tautybių gyventojai, tačiau jų dalis nedidelė.

Romos katalikų dalis, palyginti su bendru gyventojų skaičiumi, apskrityse svyruoja nuo 90 proc. iki 73 proc.: 90–85 proc. gyventojų katalikų gyvena Alytaus, Marijampolės, Telšių ir Tauragės apskrityse, apie 80 proc. – Panevėžio, Kauno ir Šiaulių apskrityse. Mažiausia katalikų dalis – Vilniaus apskrityje (73 proc.) ir Utenos apskrityje (76 proc.). Stačiatikių (ortodoksų) daugiausia Klaipėdos, Vilniaus ir Utenos apskrityse.

Gyventojų pasiskirstymo pagal tikėjimą įvairovę iš esmės lemia didžiausių miestų gyventojai. Daugiausia katalikų yra Panevėžyje, nemažai – Kaune ir Šiauliuose. Mažiausia katalikų dalis yra Klaipėdoje ir Vilniuje. Tai lėmė šių miestų gyventojų tautinė sudėtis. Stačiatikių (ortodoksų) didžiausia dalis yra Klaipėdos ir Vilniaus miestuose, nes čia gyvena nemažai rusų tautybės žmonių.

Lygiateisiškumo ir lygių galimybių apsaugos mechanizmas

Vis dažniau kalbama apie Europos Žmogaus Teisių Teismą, kaip įstaigą, galinčią sugrąžinti teisingumą, jei pažeidžiamos žmogaus teisės. Panagrinėkime, kaip galime ginti pažeistas žmogaus teises valstybėje. Svarbu tai, kad Lietuvos Respublikoje nėra specialios valstybinės žmogaus teisių institucijos [11, p. 7].

Konstitucijos 30 straipsnis nustato, jog asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą. Kalbame apie kiekvieno fizinio asmens (piliečio, užsieniečio ir asmens be pilietybės) teisę į gynybą, t. y. teisę teisme ginti pažeistas žmogaus tei-

ses ir laisves. Paanalizuokime pažeistų žmogaus teisių, susijusių su lygybe, gynybos būdus, priemones ir mechanizmus Lietuvoje.

Teisės aktuose įteisintos lygybės užtikrinimas ir gynyba realizuojama pagal Konstitucijos nuostatas ir asmuo turi galimybę pažeistą teisę ginti teisme pats arba per atstovą. Institucijas, kurios padeda ginti pažeistas žmogaus teises, susijusias su lygybe, galime išskirti kaip teisminį ir neteisminį teisių gynimo mechanizmą:

- įvairių instancijų teismai,
- lygių galimybių kontrolierius.

Teismai, konstitucinė teisingumą vykdanči institucija, nagrinėja civilines ir baudžiamąsias bylas bei skundus (prašymus) dėl viešojo ir vidinio administravimo subjektų priimtų administracinių aktų bei veiksmų arba neveikimo. Teismų įstatymo 4 straipsnis [2] įteisinga teisę į teisminę gynybą: piliečiai turi teisę į teisminę gynybą, kai kėsiamasi į jų gyvybę ir sveikatą, asmeninę laisvę, nuosavybę, garbę ir orumą, kitas Konstitucijos ir įstatymų jiems garantuotas teises ir laisves, taip pat turi teisę į teisminę gynybą, kai pastebi valstybinės valdžios ir valdymo institucijų bei pareigūnų neteisėtus veiksmus ar neveikimą.

Demokratinėje valstybėje socialinis teisminės valdžios vaidmuo yra tas, kad teismai, sprenddami teisinius konfliktus, užtikrina Konstitucijoje, įstatymuose, kituose jiems neprieštaraujančiuose teisės aktuose išreikštos teisės įgyvendinimą. Teisėjo ir teismo nepriklausomybė vykdanč teisingumą – tai nepriklausomybė nuo valstybinės valdžios ir valdymo institucijų, valstybės pareigūnų, politinių partijų ir visuomeninių organizacijų, atskirų piliečių ir, be abejo, nepriklausomybė nuo dalyvaujančių byloje asmenų neteisėtos tiesioginės ir netiesioginės įtakos (teismų nepriklausomybės principo sampratos Konstituciniame Teisme nagrinėjimas 1995 m. gruodžio 6 d. pateiktas nutarimu (Valstybės žinios, 1995. Nr. 101–2264)).

Pagal Žmogaus teisių doktriną, teismų nepriklausomybė demokratinėje visuomenėje laikoma reikšminga žmogaus teisių ir laisvių garantija. Tai įteisinta daugelyje tarptautinių dokumentų. Pavyzdžiui, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio pirmojoje dalyje teigiama: „Nustatant kiekvieno asmens pilietines teises ir pareigas ar jam pareikštą baudžiamąjį kaltinimą, jis turi teisę, kad jo byla būtų nagrinėjama per įmanomai trumpiausią laiką lygybės ir viešumo sąlygomis pagal įstatymą sudaryto nepriklausomo ir nešališko teismo.“ Tai yra bendrosios nuostatos, taikomos ir civilinėse, ir baudžiamosiose bylose.

Teismai vykdo teisingumą, t. y. sprendžia teisinius konfliktus ir priima teisinius sprendimus. Teisingumas vykdomas taikant specialias procesines formas, kurių paskirtis – užtikrinti asmens teises teismo procese, palengvinti tikrųjų bylos aplinkybių nustatymą, priimti teisingą sprendimą. Lygiateisių proceso šalių ginčas, kai kiekviena šalis per teisminį nagrinėjimą naudojami vienodomis galimybėmis, išreiškia civilinio proceso esmę.

Lygių galimybių kontrolieriui įstatymų suteikti įgaliojimai rodo, kad ši institucija yra sudedamoji žmogaus teisių gynimo sistemos Lietuvoje dalis, tačiau visais atvejais galutinis sprendimas dėl žmogaus teisių pažeidimo priimamas teisme.

Lygybė pagal įstatymą ir institucijoms pripažįstama neretai, tačiau svarbu, ar yra reali galimybė ir teisinės priemonės gintis, jei ši lygybė pažeidžiama. Tarptautiniuose žmogaus ir piliečių teisių dokumentuose ir Lietuvos Respublikos įstatymuose įteisintos žmogaus teisės turi būti įgyvendinamos ir užtikrinamos, neatsižvelgiant į asmens savybes.

Lygių galimybių kontrolierius tiria skundus dėl lyčių diskriminacijos ir seksualinio priekabiavimo. Nuo 2005 metų bus pradėtos tirti bylos, susijusios su diskriminacija dėl amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, rasės ar etninės priklausomybės, religijos ar įsitikinimų.

Lygių galimybių kontrolierius teikia išvadas dėl Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo įgyvendinimo, taip pat teikia pasiūlymus valdžios ir valdymo institucijoms dėl teisės aktų tobulinimo ir lygių teisių įgyvendinimo politikos prioritetų.

Lygių galimybių įstatymai neneigia asmenų skirtumų, egzistuoja valstybės nuostata, kad žmonės turi gerbti vieni kitų vaidmenį visuomenės gyvenime. Kiekvienas žmogus, kiekvienas visuomenės narys turi turėti vienodas galimybes siekti mokslo, profesinio tobulėjimo,

karjeros, turi turėti vienodas saviraiškos kultūros ir meno srityje galimybes. Kiekvienas žmogus turi teisę dirbti mėgstamą darbą ir už jį gauti atlyginimą, kuris priklausytų tik nuo atlikto darbo kokybės, profesinių ir dalykinių sugebėjimų.

Skelbimuose, susijusiuose su darbu arba mokslu, draudžiama nurodyti reikalavimus, suteikiančius pirmenybę vienai iš lyčių, tautinei ar religinei grupei, tam tikro amžiaus asmeniui, reikalauti iš darbo ieškančių asmenų informacijos apie jų civilinę padėtį, privatų gyvenimą ar šeimos planus.

Kiekvienas asmuo, manantis, kad jam buvo taikomi diskriminavimo veiksmai, arba asmuo, tapęs seksualinio priekabiavimo objektu, turi teisę kreiptis su skundu į lygių galimybių kontrolierių. Gavęs skundą, lygių galimybių kontrolierius pradeda tyrimą. Skundą galima paduoti per 3 mėnesius nuo skundžiamų veiksmy padarymo. Skundai, paduoti praėjus šiam terminui, nenagrinėjami, jeigu lygių galimybių kontrolierius nenusprendžia kitaip. Lygių galimybių kontrolierius atsisako nagrinėti skundą ir ne vėliau kaip per 15 dienų grąžina jį pareiškėjui, jeigu neįmanoma pradėti tyrimo dėl duomenų trūkumo, o pareiškėjas lygių galimybių kontrolieriui nepateikia reikiamų duomenų. Kai skunde nurodytų aplinkybių tyrimas neatitinka lygių galimybių kontrolieriaus kompetencijos, arba skundas, susijęs su ta pačia problema, buvo išnagrinėtas, yra nagrinėjamas arba turi būti nagrinėjamas teisme, arba dėl skunde keliamo dalyko yra priimtas procesinis sprendimas iškelti baudžiamąją bylą, skundą atsisakoma nagrinėti. Jeigu pareiškėjui skundas grąžinamas, turi būti nurodytos atsisakymo jį nagrinėti priežastys. Kai skundas neatitinka lygių galimybių kontrolieriaus kompetencijos, atsisakyme nurodoma, į kokią kitą instituciją galėtų kreiptis pareiškėjas. Po ištyrimo pakartotinai paduotas skundas nenagrinėjamas, išskyrus atvejus, kai nurodomos naujos aplinkybės ar pateikiama naujų faktų.

Skundas turi būti ištirtas ir pareiškėjui atsakyta per vieną mėnesį nuo skundo gavimo dienos. Jei reikia, lygių galimybių kontrolierius tyrimo terminą gali pratęsti iki dviejų mėnesių. Apie tai turi būti informuojamas pareiškėjas.

Tirdamas skundą, lygių galimybių kontrolierius turi teisę kreiptis į asmenį, kurio veiksmai nagrinėjami, ir reikalauti paaiškinimo. Tokį paaiškinimą asmuo privalo pateikti per dešimt darbo dienų. Asmenys, trukdantys lygių galimybių kontrolieriui atlikti pareigas, atsako pagal įstatymus. Valdžios ir valdymo institucijos, įmonės, įstaigos, organizacijos lygių galimybių kontrolieriaus reikalavimu privalo nedelsdamos pateikti jam informaciją, dokumentus ir medžiagą, būtinus kontrolieriaus funkcijoms atlikti.

Atlikęs tyrimą, lygių galimybių kontrolierius gali priimti sprendimą:

- 1) perduoti tyrimo medžiagą tardymo organams, jeigu nustatomi nusikaltimo požymiai;
- 2) kreiptis į atitinkamą asmenį ar instituciją ir siūlyti nutraukti lygias teises pažeidžiančius veiksmus arba panaikinti su tuo susijusį aktą;
- 3) nagrinėti administracinių teisės pažeidimų bylas ir skirti administracines nuobaudas;
- 4) atmesti skundą, jeigu nepasitvirtino jame nurodyti pažeidimai;
- 5) nutraukti tyrimą, jeigu pareiškėjas skundą atsiima.

Baigus nagrinėti skundą, parašoma pažyma, kurioje nurodomos per tyrimą nustatytos aplinkybės, surinkti įrodymai bei veiksmy teisinis įvertinimas. Pažymą pasirašo lygių galimybių kontrolierius. Su tyrimo rezultatais supažindinamas skundo autorius, institucijos, kurioje buvo atliekamas tyrimas, vadovas ir asmuo, kurio veiksmai buvo tiriami. Jiems išsiunčiami arba įteikiami pažymos nuorašai.

Konstitucinio Teismo praktikoje ryškėja dar vienas Konstitucijos principų interpretavimo bruožas. Šį aktą nuolat papildo Konstitucinio Teismo interpretacijos. Konstitucijos 18 straipsnyje yra skelbiama: „Žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės.“ Ši nuostata leidžia Konstituciniam Teismui nuolat pildyti pagrindinių konstitucinių teisių katalogą, atskleisti naujus pagrindinių teisių sistemos aspektus. Interpretuodami teisinės valstybės principą, konstitucinio reguliavimo nuolatinio pratęsimo pavyzdžiu galėtume laikyti ir Konstitucinio

Teismo praktiką. Konstitucinio Teismo nuostata pastebima daugelyje priimtų nutarimų, kuriuose atskleisti įvairūs teisinės valstybės principo elementai. Tą patį galima pasakyti ir apie lygiateisiškumo principo, kuris įteisintas Konstitucijoje, interpretavimo praktiką [12, p. 38].

Europos Sąjungos dimensija

Europos Sąjunga, pagal prigimtį ekonominė ir prekybos organizacija, pripažįsta Europos Tarybos sukurtą žmogaus teisių apsaugos mechanizmą, aktyviai juo naudojasi. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 21 straipsnis draudžia bet kokią diskriminaciją dėl lyties, rasės, odos spalvos, etninės ar socialinės kilmės, genetinių ypatumų, kalbos religijos ar įsitikinimų, politinių ar kitokių pažiūrų, priklausymo tautinei mažumai, turto, gimimo, negalios, amžiaus ar seksualinės orientacijos. Taip pat draudžiamas bet koks diskriminavimas dėl pilietybės, taikant Europos Bendrijos steigimo sutarties ir Europos Sąjungos sutarties specialias nuostatas. Šis dokumentas yra rekomendacinio pobūdžio, bet jo nuostatos įtrauktos į Europos Sąjungos Konstitucijos projektą.

Lietuva, norėdama taikyti lyčių lygybės principą, teisės aktų nuostatas derino su Europos Sąjungos direktyvų reikalavimais. Europos Sąjunga yra priėmusi nemažai direktyvų, susijusių su lyčių lygybe. Šiais dokumentais siekiama apsaugoti moteris, kurios vis dar yra pažeidžiamos darbo rinkoje, ir šeimas, kad būtų suderinta darbo ir namų ūkio našta [13].

1975 m. vasario 10 d. buvo priimta Europos Tarybos direktyva 75/117/EEB „Dėl valstybių narių įstatymų, susijusių su vienodo vyrų ir moterų darbo užmokesčio principo taikymu, suderinimo“. Ji reglamentuoja moterų ir vyrų atliekamo darbo užmokesčio tvarką.

1976 m. vasario 9 d. Europos Tarybos direktyva 76/207/EEB „Dėl vienodų sąlygų taikymo vyrams ir moterims principo įgyvendinimo įsidarbinant, siekiant profesinio mokymo ir karjeros bei nustatant darbo sąlygas“ numato *vienodų sąlygų taikymo moterims ir vyrams sąvokos apibrėžimą ir pozityvios diskriminacijos sampratą*, nuostatas dėl kompensacijų nustatymo diskriminacijos bylose.

1992 m. spalio 19 d. Europos Tarybos direktyva 92/85/EEB „Dėl priemonių nėščių, neseniai pagimdžiusių, krūtimi maitinančių moterų saugai ir sveikatos apsaugai gerinti“ reglamentuoja specialią moterų apsaugą, susijusią su motinyste.

1997 m. gruodžio 15 d. Europos Tarybos direktyva 97/80/EB „Dėl įrodinėjimo pareigos lyčių diskriminacijos bylose“ nustato, kad teismai, nagrinėjantys civilines ir administracines bylas dėl vienodų sąlygų taikymo moterims ir vyrams principo įgyvendinimo, įsidarbinant, siekiant profesinio mokymo, karjeros ir nustatant darbo sąlygas, pažeidimų, įrodinėjimo pareigą nustato atsakovui.

1997 m. gruodžio 15 d. Europos Tarybos direktyva 97/81/EB „Dėl bendrojo susitarimo dėl ne visą darbo dieną dirbančių asmenų, sudaryto tarp UNICE (Europos pramonės ir darbdavių konfederacijų sąjungos), CEEP (Europos įmonių, kuriose dalyvauja valstybė, centro) ir ETUC (Europos profesinių sąjungų konfederacijos)“ skatina valstybes sudaryti sąlygas moterims ir vyrams dirbti ne visą darbo dieną ir taip padėti vienodai pasidalyti tėvų pareigas šeimoje, imtis konkrečių priemonių padėti ne visą darbo dieną dirbantiems darbuotojams lavintis ir profesiskai tobulėti.

1986 m. gruodžio 11 d. Europos Tarybos direktyva 86/613/EEB reglamentuoja vienodų sąlygų principo taikymą vyrams ir moterims, besiverčiantiems savarankiška darbo veikla, savarankiškai dirbantiems žemės ūkyje, ir savarankiškai dirbančių moterų apsaugą nėštumo ir motinystės metu.

1996 m. birželio 3 d. Europos Tarybos direktyva 96/34/EB „Dėl bendrojo susitarimo dėl tėvystės atostogų, sudaryto tarp UNICE ir ETUC“ pateikia rekomendacijas dėl tėvystės atostogų suteikimo tvarkos ir sąlygų.

1996 m. gruodžio 20 d. Europos Tarybos direktyva 96/97/EB, iš dalies pakeičianti Direktyvą 86/378/EEB „Dėl vienodų sąlygų taikymo vyrams ir moterims principo įgyvendinimo

profesinėse socialinės apsaugos sistemose“, skelbia, kad pensinis amžius ir moterims, ir vyrams turi būti vienodas. Valstybės narės skatinamos kurti profesines socialinės apsaugos sistemas, kurios ragintų organizacijas rengti programas, skatinančias lyčių lygybę.

Nuostatos dėl tautinės priklausomybės taip pat reguliuojamos Europos Sąjungos direktyvomis. 2000 m. birželio 29 d. buvo priimta Europos Sąjungos Tarybos direktyva 2000/43/EB, kuri įgyvendina vienodų sąlygų taikymo principą asmenims, nepaisant jų rasės arba etninės priklausomybės. Šios direktyvos 2 straipsnyje pateikta *diskriminacijos* sąvoka, o diskriminacijos draudimas dėl rasinės ar etninės priklausomybės apima tokias sritis: įsidarbinimą ir darbo sąlygas, kartu ir atleidimą iš darbo, ir darbo atlyginimą, taip pat narystę ir dalyvavimą darbuotojų ar darbdavių organizacijose, kurių nariai yra tam tikrų profesijų atstovai. Pabrėžtina, kad Europos Sąjungos Tarybos 2000/43/EB direktyvą turi įgyvendinti taip pat ir šalys, siekiančios narystės Europos Sąjungoje.

2000 m. lapkričio 27 d. Europos Sąjungos Taryba priėmė sprendimą, kuriame numatytos veiklos gairės (2000/750/EB) dėl Bendrijos veiksmų programos, užkertančios kelią diskriminacijai. Programa apima ne tik kovą su diskriminacija dėl rasės ar etninės priklausomybės, bet ir dėl kitokios diskriminacijos, išskyrus diskriminaciją dėl lyties. Tarybos sprendimo 2 straipsnyje nurodyta, kad programa siekiama didinti su diskriminacija susijusių klausimų supratimą, kad geriau būtų atpažįstamas diskriminavimo reiškinys ir sustiprinamas politikos ir praktinės veiklos veiksmingumas, taip pat ugdomas gebėjimas veiksmingai užkirsti diskriminacijai kelią ir ją įveikti pirmiausia stiprinant organizacijų veiklos priemones, remiant keitimąsi informacija ir gera patirtimi bei kuriant Europos lygmens tinklus, kartu atsižvelgiant į konkrečius įvairių diskriminacijos formų ypatumus.

Robert A. Dahl savo knygoje „Demokratija ir jos kritikai“ klausia: „Jeigu mes galėtume suprojektuoti visuomenę, kuri neperžengdama žmogaus galimybių ribų, leistų maksimaliai įgyvendinti demokratiją ir jos vertybes, t. y. pažangią demokratinę visuomenę, į ką ji būtų panaši?“ [14, p. 427]. Siūlydamas keletą galimybių, autorius nurodo, kad tikėtina, jog pažangioje demokratinėje šalyje piliečiai gali turėti politinių resursų, reikalingų tam, kad jie dalyvautų politiniame gyvenime kaip lygūs. „Nei politinė lygybė, nei demokratinis procesas atskirai nėra geri. Veikiau jie pateisinami kaip patikimiausios priemonės, įgalinančios apsaugoti ir įtvirtinti visų asmenų, priklausančių nuo kolektyvinių sprendimų, gerį ir interesus“ [14].

Išvados

1. Asmenų lygybės principo įgyvendinimas yra susijęs su valstybės teisinėmis nuostatomis ir tarptautiniais įsipareigojimais. Dauguma teisinio reguliavimo inovacijų Lietuvoje atsirado dėl integracijos į Europos Sąjungą.

2. Lietuvos gyventojų demografinė sudėtis yra pakankamai homogeniška, tačiau sparčiau migracijos procesai, atsiverianti Europos Sąjungos darbo rinka turės nemažą įtaką gyventojų sudėties pasikeitimui.

3. Teisinės lygybės įteisinimas ir lygių galimybių politika Lietuvoje yra pakankamai nauja, todėl visuomenėje pastebimos diskriminacijos apraiškos, pasireiškiančios netolerancija, kurios pagrindas daugiausia – socialinės ekonominės sąlygos.

4. Teisės aktuose įteisintos lygybės užtikrinimas ir gynyba realizuojama pagal Konstitucijos nuostatas ir asmuo turi galimybę pažeistą teisę ginti teisme pats arba per atstovą. Institucijas, kurios padeda ginti pažeistas žmogaus lygybės teises, galime išskirti kaip teisminį ir neteisminį teisių gynimo mechanizmą.

5. Kiekvienos valstybės tikslas yra užtikrinti prigimtines žmogaus teises. Reikalinga kurti tokį socialinį kontekstą, kuris užtikrintų žmogaus orumą, savirealizaciją ir lygybę. Valstybės ir nevyriausybinių institucijų veiklos metodai turi būti tokie, kad garantuotų žmogaus teisių ir lyčių lygių galimybių doktrinos įgyvendinimą. Tai padeda vertinti politines institucijas bei metodus ir spręsti socialinius konfliktus.

LITERATŪRA

1. Eide A. Economic, Social and Cultural Rights as Human Rights. Economic, Social and Cultural Rights / Eds. A. Eide, C. Krause, A. Rosas. Dordrecht/Boston/London: Martinus Nijhoff Publishers, 1995.
2. Brems E. Human Rights: Universality and Diversity. The Hague/Boston/London: Martinus Nijhoff Publishers, 2001.
3. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
4. Tarptautinių žodžių žodynas. – Vilnius: Alma Littera, 2001.
5. Stavenhagen R. The Ethnic Question. Conflicts, Development and Human Rights. – Tokyo: United Nations University Press, 1990.
6. Lietuvos statistikos metraštis 2003. – Vilnius: Statistikos departamentas prie LRV, 2004.
7. Moterys ir vyrai Lietuvoje 2000. – Vilnius: Statistikos departamentas prie LRV, 2001.
8. Lietuvos statistikos metraštis 2000. – Vilnius: Statistikos departamentas prie LRV, 2001.
9. Dobryninas A., Gaidys V. Nacionalinio žmogaus teisių rėmimo ir apsaugos veiksų Lietuvoje plano įgyvendinimo komisijos prie Lietuvos Respublikos Seimo Žmogaus teisių komiteto užsakymu Visuomenės tyrimų ir rinkos centro „VILMORUS“ atliktas tyrimas. www.lrs.lt/ztpv
10. Baublys A. Mes tokie mielai dvilyčiai... // Veidas. 2001.
11. Vienos deklaracijos ir veiksų programos, priimtų 1993 metais Pasaulinėje konferencijoje žmogaus teisių klausimais, įgyvendinimas Lietuvoje. – Vilnius, 1998.
12. Jarašiūnas E. Aukščiausioji ir ordinarinė teisė; požiūrio į Konstituciją pokyčiai // Jurisprudencija. 2002. T. 33(25).
13. Monitoring the EU Accession Process: Equal Opportunities for Women and Men. Budapest: OSI, 2002.
14. Robert A. Dahl. Demokratija ir jos kritikai. – Vilnius: Vaga, 1994.
15. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1993 m. lapkričio 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos 1993 m. kovo 16 d. įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo dalinio pakeitimo ir papildymo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 1993. Nr. 66–1260.
16. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. spalio 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos 1994 m. sausio 11 d. įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ pakeitimo ir papildymo“ 1 punkto 1 papunkčio, 2 punkto 4 papunkčio ir 7 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 1994. Nr. 83–1574.
17. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos komercinių bankų įstatymo 37 straipsnio pirmosios dalies 7 punkto, 39 straipsnio, 40 straipsnio pirmosios bei antrosios dalių, 45 straipsnio ir 46 straipsnio antrosios bei trečiosios dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 1996. Nr. 36–915.
18. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos butų privatizavimo įstatymo 5 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 1996. Nr. 114–2643.

Principle of Human Equality: Equal Rights and Equal Opportunities

Dr. Saulė Vidrinskaitė

Law University of Lithuania

Keywords: *equal opportunities, violation of equal rights, direct discrimination, indirect discrimination.*

SUMMARY

Equal rights and opportunities are laid down in the Constitution, the Law on Equal Opportunities as well as other legal acts and international agreements. Lithuania can be called a pioneer in the field of specific laws on equal opportunities since the Law on Equal Opportunities of the Republic of Lithuania, which was passed on 1 December 1999 and came into effect on 1 March 1999, can be placed among the first ones passed in the whole region of Central and Eastern Europe. To ensure the work of the Equal Opportunities Ombudsman the Seimas of the Republic of Lithuania on 25 May 1999 instituted the Office of the Equal Opportunities Ombudsman, which was provided with a status of independent public institution undertaking democracy, legality, impartiality and justice as the main principles of its activities.

The Equal Opportunities Ombudsman in co-operation with other Office officials supervises how the Law on Equal Opportunities is implemented by governmental and administration institutions, educational institutions and employers. To this end, the Equal Opportunities Ombudsman is entitled to be provided with all the information, documentation and material necessary for the performance of his functions. Additionally, he may participate at interviews for a job and admission tests at educational institutions as an observer. The office officials have the right to hand the material and information collected over to other competent institutions for further investigation or decision-making.

The new version of the Law specifies the notion of discrimination as to include both direct and indirect discrimination. When implementing the equal rights and opportunities it is important to assure that at all the levels of decision-making the actions or provisions would be prevented, which being apparently neutral, in fact put one of the social group into disadvantage in regard to the other. Therefore the final decisions on the impact of the measures or provisions on women and men are in the competence of the Equal Opportunities Ombudsman or court.

Under the Law on Equal Opportunities state government and administration institutions are obliged to draw up and implement programs aimed at assuring equal and in that way changing public attitudes towards the superiority of one group against the other.

Legal changes to ensure equality in Lithuania were based on European integration goals.

